Anna Rosa
Politechnika Koszalińska

EFEKTYWNOŚĆ SPÓŁDZIELCZEGO SEKTORA BANKOWEGO W POLSCE W LATACH 1999-2009

Wstęp

W literaturze można znaleźć wiele różnych definicji efektywności. Najbardziej uniwersalna ma swój rodowód w prakseologii, która stawia na skuteczność i ekonomiczność. Jaworski i Zawadzka (2006) definiują efektywność jako działanie, które nie tylko prowadzi do osiągnięcia zamierzonych celów, ale zapewnia uzyskanie wymiernych korzyści ekonomicznych, większych od poniesionych nakładów.

M. Capiga (2002) uważa, że możliwe jest badanie efektywności banków w następujących aspektach:

- efektywności organizacyjnej dotyczącej celów organizacji, posiadanych przez nią zasobów, warunków istniejących wewnątrz i poza bankiem oraz czasu,
- efektywności finansowej dotyczącej oceny wyników finansowych i sytuacji finansowej banku na podstawie sprawozdań finansowych opartych na wskaźnikach finansowych,
- efektywności kosztowej polegającej na ocenie, czy daną wielkość produkcji osiągnięto przy odpowiedniej wielkości i strukturze dochodów,
- efektywności dochodowej, która rozpatruje koszty nakładów i pozyskiwane przychody i pozwala stwierdzić, w jakim stopniu bank odbiega w swej dochodowości od możliwego do osiągnięcia maksimum przy danym poziomie cen i danym poziomie produktu finalnego.

Przytoczona klasyfikacja wskazuje na znaczenie kwestii efektywności w wielu sferach funkcjonowania banków. Efektywność może być rozpatrywana na poziomie banku i jego jednostek operacyjnych lub w poszczególnych segmentach jego działalności i w związku z tym istnieje wiele metod, które mogą być wykorzystane do oceny banku z punktu widzenia osiąganej efektywności funkcjonowania (Stę-

pień 2004, Kania 2009). Iwanicz-Drozdowska (2005) proponuje następującą klasyfikację metod, która odpowiada specyfice oceny efektywności w banku:

- metody wskaźnikowe,
- metody wartości dodanej,
- metody służące do oceny efektywności w „trzech wymiarach" (produktów, klientów i jednostek organizacyjnych).

Efektywność działania w określonym czasie najczęściej jest oceniana przy wykorzystaniu instrumentów, wśród których czynniki mierzalne mają bardzo duże znaczenie. Ocena funkcjonowania banku z perspektywy osiąganych wyników finansowych to rodzaj efektywności określanej zazwyczaj w literaturze przedmiotu jako efektywność finansowa.

Celem artykułu jest ocena efektywności finansowej działania banków spółdzielczych na tle sektora bankowego w Polsce. Sektor bankowości spółdzielczej jest trwałym elementem polskiego systemu finansowego i wykazuje ogromną zdolność przystosowywania się do zmieniających się warunków gospodarczych (Szambelańczyk 2006). Atutem tego sektora w Polsce oprócz dużej elastyczności i zdolności do szybkich przekształceń jest fakt, że na koniec września 2009 r. dysponuje on 579 bankami, które mają 4372 placówki, około 1 mln udziałowców, 2,5 mln klientów oraz prowadzą ponad 10 mln rachunków (Mleczko 2009, Siudek 2006). Ponadto zgodnie z ustawą o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających są to instytucje działające na ograniczonym terytorium, a ich celem nadrzędnym, w przeciwieństwie do banków komercyjnych, nie musi być maksymalizacja zysku. Jednakże, jako podmiot o charakterze spółdzielczym, muszą działać w interesie swoich członków, a maksymalizacja zysku jest środkiem do realizacji celów członków spółdzielni.

Pomimo że ich celem nadrzędnym nie jest maksymalizacja zysków, podjęto próbę oceny efektywności działania banków spółdzielczych, posługując się miernikami oceny wykorzystywanymi do oceny efektywności funkcjonowania banków komercyjnych. Badania przeprowadzono od stycznia 1999 do września 2009 r. na podstawie danych liczbowych pochodzących z Narodowego Banku Polskiego oraz Komisji Nadzoru Finansowego.

1. Udział banków spółdzielczych w systemie bankowym w Polsce

Sektor bankowości spółdzielczej składający się z banków spółdzielczych oraz banków je zrzeszających stanowi jeden z podstawowych elementów systemu bankowego w Polsce. Sektor ten w Polsce istnieje około 140 lat i rozwija się w bardzo szybkim tempie, a powstał z potrzeby wspierania tanim kredytem miejscowych chłopów, kupców i rzemieślników. Do 1960 r. banki spółdzielcze stosowały różne nazwy, takie jak: kasy kredytowe, spółdzielnie oszczędnościowo-pożyczkowe,

gminne kasy oszczędnościowe, banki ludowe, a obecnie są jedną z prawnych form działalności banku, którą oprócz spółki akcyjnej i przedsiębiorstwa państwowego przewiduje polskie prawo bankowe.

W 1989 r. funkcjonowały 1662 banki spółdzielcze zrzeszające w sumie 2577 tys. członków. Od 1989 r. nastąpiły znaczące zmiany w sektorze bankowości w Polsce. W wyniku reformy bankowej system bankowy w Polsce zaczął przystosowywać się do zasad i mechanizmów funkcjonowania gospodarki rynkowej. W nowych warunkach z dniem 20 stycznia 1990 r. zlikwidowano wszystkie związki spółdzielcze i Bank Gospodarki Żywnościowej przestał spełniać w stosunku do banków spółdzielczych funkcję centralnego związku spółdzielczego. Pozostał jednakże centralą finansową, ale zrzeszanie się w nim przestało być dla banków spółdzielczych obligatoryjne. Spośród zrzeszonych w nim 1662 banków współpracę na nowych zasadach podjęło 1577 (prawie 95%) banków spółdzielczych. Jeszcze na początku 1994 r. funkcjonowały w Polsce 1653 banki spółdzielcze, jednak na koniec września 2009 r. było ich już znacznie mniej, bo 579. Malejąca liczba banków spółdzielczych była efektem procesów zachodzących w systemie bankowym, takich jak fuzje i przejęcia oraz procesy likwidacyjne.

Na intensywny spadek liczby banków spółdzielczych miały również wpływ, według Pietraszkiewicza (2005), takie czynniki jak: zubożenie rolnictwa, upadłość przedsiębiorstw gospodarki żywnościowej oraz małych podmiotów gospodarczych korzystających z kredytów, zniesienie pomocy ze strony Banku Gospodarki Żywnościowej nad bankami spółdzielczymi, a także słaby nadzór nad bankami.

Polityka Narodowego Banku Polskiego oraz zmiany wprowadzane w bankach spółdzielczych od 1989 r. doprowadziły do znaczącego umocnienia tych banków na polskim rynku finansowym zarówno pod względem kapitałowym, organizacyjnym, jak i jakości portfela kredytowego.

Tabela 1. Udział banków spółdzielczych w podstawowych wielkościach sektora bankowego (w %)

Udział w rynku w:	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Aktywach	4,2	4,2	4,6	5	5,2	5,3	5,8	6,2	6,2	5,4	5,5
Kredytach dla sektora niefinansowego	5,1	5,4	5,8	6,5	7,1	7,8	7,2	7	6,5	6,5	5,5
Depozytach sektora niefinansowego	5	5,2	5,6	6,2	6,6	7	7,7	8,6	8,8	8,8	7,8
Funduszach własnych	4,4	4,5	4,6	4,8	5,4	5,6	7	7,3	7,2	7,2	6,9

Źródło: KNF, NBP.

Banki spółdzielcze w analizowanym okresie mają wyższy udział w kredytach dla sektora niefinansowego niż udział w aktywach sektora bankowego (Mikołajczak 2009). Oznacza to, że są one aktywniejszymi kredytodawcami, angażując środki w większym stopniu w kredyty, a w mniejszym np. w papiery skarbowe. Według danych na koniec pierwszego półrocza 2009 r. roku banki spółdzielcze (łącznie z bankami zrzeszającymi) stanowiły w sektorze bankowym 5,5% aktywów, 7,8% depozytów sektora niefinansowego, 5,5% kredytów dla sektora niefinansowego. Wyniki te są niższe niż osiągane przez banki komercyjne, jednakże należy pamiętać o tym, że banki spółdzielcze mają regionalny zasięg działania.

2. Pomiar efektywności finansowej banków spółdzielczych

Do zbadania efektywności banków spółdzielczych wybrano następujące podstawowe miary ilościowe: wartość sumy bilansowej, wartość wyniku finansowego brutto, wskaźnik efektywności zatrudnienia, wskaźnik zwrotu na aktywach i wskaźnik rentowności kapitałów własnych.

2.1. Suma bilansowa

Suma bilansowa stanowi istotny miernik działalności banku. Jest ważnym elementem informującym o udziale danego banku w rynku usług bankowych. Wartość sumy bilansowej powinna wzrastać w kolejnych latach, ponieważ rosnąca dynamika świadczy o rozwoju banku i umacnianiu pozycji na rynku usług bankowych. Z analizy sektora bankowości spółdzielczej wynika, że zmniejszająca się liczba banków spółdzielczych w systemie bankowym w Polsce nie oznaczała spadku ich efektywności funkcjonowania. Można zaobserwować, że w sektorze bankowości spółdzielczej nastąpił wzrost aktywów w analizowanym okresie i na koniec września 2009 r. wynosiły one 57 794,40 mln zł. Tendencje w zmianach wartości aktywów sektora bankowego w Polsce przedstawiono w tabeli 2.

Aktywa sektora bankowego w ciągu dziesięciu lat wzrosły prawie trzykrotnie. Jedynie w 2002 r. nastąpił ich spadek o 0,7%. Aktywa banków spółdzielczych wzrosły o 42 400,10 mln zł, podczas gdy aktywa banków komercyjnych wzrosły o 587 618,9 mln zł. Oznacza to, że banki spółdzielcze zwiększyły w ciągu dziesięciu lat wartość aktywów prawie czterokrotnie, a banki komercyjne prawie trzykrotnie. Największą dynamikę przyrostu aktywów w bakach spółdzielczych odnotowano w 2006 r., a w bankach komercyjnych w 2008 r. Analiza dynamiki sumy aktywów pozwala wysunąć wniosek, że pomimo zmniejszającej się liczby banków spółdzielczych ich aktywa systematycznie rosną.

Tabela 2. Zmiany wartości aktywów (w mln zł) systemu bankowego w Polsce

Lata	Banki spółdzielcze		Banki komercyjne		Sektor bankowy	
	ogółem	dynamika (w %) rok poprzedni=100	ogółem	dynamika (w %)	ogółem	dynamika (w %)
1999	15 394,30		348 033,10		363 427,40	
2000	18 041,00	117	410 445,30	118	428 486,30	118
2001	21 500,80	119	448 200,70	109	469 701,50	110
2002	23 398,70	109	443 121,50	99	466 520,20	99
2003	25 673,00	110	463 288,60	105	488 961,60	105
2004	28 711,80	112	509 325,80	110	538 037,50	110
2005	33 914,00	118	553 108,00	109	587 022,00	109
2006	42 125,40	124	618 713,60	112	681 791,60	116
2007	48 924,60	116	712 149,80	115	792 777,40	116
2008	56 527,20	116	929 096,40	130	1 041 768,90	131
09.2009	57 794,40	102	935 652,00	101	1 052 201,80	101

Źródło: opracowanie na podstawie danych z NBP.

2.2. Wynik finansowy brutto

Do wyliczenia klasycznych wskaźników efektywności finansowej można zastosować wynik finansowy brutto lub netto. Jednakże przy dokonywaniu porównań miedzy różnymi bankami wykorzystuje się wynik finansowy brutto. Związane jest to między innymi z rozliczaniem strat z lat poprzednich, co obniża wysokość podatków płaconych przez bank. Wynik finansowy brutto stanowi podstawę opodatkowania podatkiem dochodowym i jest to wynik otrzymany na działalności operacyjnej skorygowany o straty i zyski nadzwyczajne. W tabeli przedstawiono wynik finansowy brutto i jego dynamikę w analizowanym okresie dla sektora bankowego oraz banków komercyjnych i spółdzielczych.

W analizowanym okresie nastąpiła poprawa kondycji ekonomicznej banków spółdzielczych. Wynik finansowy brutto osiągnięty przez te banki na koniec 2008 r. był wyższy o 825 mln zł niż na koniec 1999 r. Udział wyniku finansowego banków spółdzielczych w wyniku sektora bankowego we wrześniu 2009 r. wyniósł 8,3%. Ponadto w latach 2007 i 2008 r. banki spółdzielcze odnotowały wyższe tempo wzrostu wyniku finansowego niż banki komercyjne. Ogólnie do końca 2008 r., podobnie jak w całym sektorze bankowym, następowała poprawa wyników finansowych.

2.3. Wskaźnik efektywności zatrudnienia

Wartość wyniku finansowego brutto jest wykorzystywana do wyliczenia wskaźników efektywności zatrudnienia, które są miernikiem efektywności personelu zatrudnionego w banku. Personel jest jednym z głównych zasobów wewnętrznych w banku, a poziom tego wskaźnika świadczy o umiejętności racjonalnego gospodarowania czynnikiem ludzkim. Wyniki badań zysku brutto przypadającego na jednego pracownika w bankach przedstawiono w tabeli 4.

W bankach spółdzielczych w 1999 r. na jeden etat średnio przypadało 12,8 tys. zł zysku brutto, podczas gdy w bankach komercyjnych 31,8 tys zł. W następnych latach można zaobserwować wzrost tego wskaźnika, jednakże w 2003 r. wielkość tego miernika dla banków spółdzielczych znacząco spadła w stosunku do roku 2002, na co miał wpływ wzrost zatrudnienia oraz spadek wielkości zysku brutto o 93,9 mln zł. Średnia wielkość tego wskaźnika w okresie 1999-09.2009 wyniosła odpowiednio: 21,42 dla banków spółdzielczych i 62,85 dla banków komercyjnych. Powyższa miara efektywności zatrudnienia wykazała, że w bankach komercyjnych zysk brutto przypadający średnio na pracownika jest wyższy niż średnio dla banków ogółem w analizowanych latach. Na wartość tego wskaźnika w większym stopniu ma wpływ wypracowany zysk niż zmiany w wielkości zatrudnienia.

Ponadto analizując średnią wartość zysku brutto na jeden etat, należy zwrócić uwagę na to, że banki spółdzielcze dysponują większą liczbą placówek bankowych i wyższym zatrudnieniem niż banki komercyjne. W związku ze zwiększaniem udziału w rynku nie powinny dążyć za wszelką cenę do ograniczenia kosztów zatrudnienia ze względu na wysoki stopień indywidualizacji kontaktów, jakie mają ze swoimi klientami.

2.4. ROA i ROE

Kolejnym najbardziej syntetycznym miernikiem efektów inwestowania funduszów pozyskanych przez banki jest wskaźnik zwrotu na aktywach. Zwrot na aktywach (ROA) pozwala na oszacowanie stopnia rentowności aktywów posiadanych przez bank. Wskaźnik ten uwzględnia wpływ wykorzystania zaangażowanych zasobów majątkowych i jest obliczany jako relacja zysku brutto do sumy aktywów.

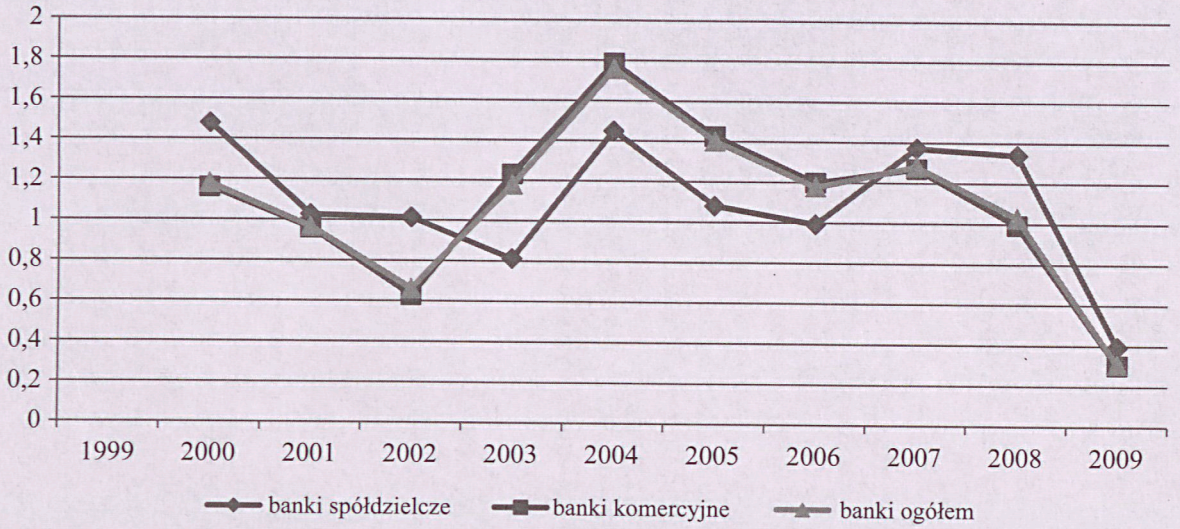
Analizując rentowność poszczególnych grup bankowych w Polsce, należy zauważyć, że w latach 1999-2005 banki spółdzielcze osiągały wyższe wskaźniki ROA i ROE niż banki komercyjne.

Wysoki poziom wyniku finansowego brutto osiągniętego na koniec 2008 r. przez banki spółdzielcze wpłynął na poprawę wielkości wskaźników ROA i ROE, które ukształtowały się na poziomie korzystniejszym od uzyskanego w analogicznym okresie poprzedniego roku.

Tabela 3. Wynik finansowy brutto (w mln zł)

Banki	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Spółdzielcze	323,5	477,7	489,8	495,9	402	582,5	629,4	624,5	856,8	1 148,50	453,1
Komercyjne	4 766,50	5 526,90	5 300,40	3 330,90	4 101,30	7 333,10	10 448,20	12 522,70	15 907,70	15 779,30	4 804,00
Ogółem	5 090,00	6 004,60	5 790,20	3 826,90	4 503,30	7 915,60	11 077,60	13 029,90	16 699,80	17 187,30	5 301,60

Źródło: (KNF 2009).

Dynamika wyniku finansowego brutto systemu bankowego w Polsce

Tabela 4. Zysk brutto przypadający na 1 pracownika w bankach w tys. zł

Banki	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Średnia wartość
Spółdzielcze	12,88	18,59	18,55	18,49	14,80	21,11	22	21,6	28,6	36,7	22,3	21,42
Komercyjne	31,86	38,32	38,18	25,26	33,05	60,10	82,9	98,4	119,1	108,5	55,7	62,85
Ogółem	29,13	35,33	35,04	24,11	29,77	52,91	71,5	82,5	100,1	94,8	48,6	54,89

Tabela 5. Rentowność aktywów (ROA)

Banki	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	09.2009	Średni ROA
Spółdzielcze	1,4	1,8	1,6	1,6	1,2	1,8	1,6	1,4	1,5	1,7	1,6	1,56
Komercyjne	0,9	1,1	1,0	0,5	0,5	1,4	1,6	1,8	1,7	1,5	1,1	1,19
Sektor bankowy	1	1	1	0,5	0,5	1,4	1,6	1,7	1,7	1,6	1,2	1,2

Źródło: KNF, NBP.

Tabela 6. Rentowność kapitałów (ROE)

Banki	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	09.2009	Średni ROE
Spółdzielcze	17,9	22,8	19,4	18,2	12,2	18,3	20,8	23,1	22,9	19,6	13,8	19,0
Komercyjne	12,9	14,5	12,8	5,2	5,4	17,1	20,8	23,1	22,9	22,9	21	16,2
Sektor bankowy	12,9	14,2	13,1	5,8	5,8	17,2	20,6	22,4	22,5	21,2	11,8	15,2

Źródło: KNF, NBP.

W latach 1999-2004 banki spółdzielcze osiągały wyższy wskaźnik ROE niż banki komercyjne. W 2008 r. banki spółdzielcze osiągnęły niższy wskaźnik zwrotu z kapitału (ROE) niż banki komercyjne, jednakże od 2007 r. możemy zaobserwować spadek tego wskaźnika, na co miał wpływ fakt, że przyrost funduszy banków był szybszy niż przyrost wyniku finansowego w tym okresie.

Natomiast wskaźniki ROE i ROA od stycznia do września 2009 r. były wyraźnie niższe w porównaniu z analogicznym okresem poprzedniego roku.

Na podstawie osiągniętych wyników można również stwierdzić, że zarówno banki komercyjne, jak i spółdzielcze wykorzystują efekt dźwigni finansowej, utrzymując wskaźniki rentowności kapitałów własnych na poziomie wyższym od wskaźników rentowności aktywów.

Zakończenie

Mimo ograniczonych możliwości kapitałowych banki spółdzielcze pozostają w korzystnej kondycji finansowej i stale zwiększają akcję kredytową. Ich szczególną zaletą jest znajomość lokalnego rynku i możliwość dotarcia z ofertą do rolników oraz do sektora małych i średnich przedsiębiorstw. Czynniki mierzalne wykorzystane w opracowaniu mają duże znaczenie przy badaniu efektywności finansowej banków. Z analizy wybranych wyników osiągniętych w latach 1999-2009 przez banki spółdzielcze wynika, że pomimo tak dużej konkurencji w zakresie usług bankowych na rynku działają i funkcjonują równie dobrze jak banki komercyjne. Ich wyniki są nominalnie mniejsze od wyników osiąganych przez banki komercyjne, jednakże należy pamiętać, że są to instytucje działające na ograniczonym terytorium i w przeciwieństwie do banków komercyjnych nie muszą dążyć do maksymalizacji zysku. Ponadto można zaobserwować przy zmniejszającej się liczbie banków: systematyczny wzrost funduszy własnych tego sektora i liczby placówek, a także wzrost udziału w kredytach dla sektora niefinansowego przy jednoczesnej dobrej jakości portfela kredytowego. Analiza efektywności w badanych bankach przy wykorzystaniu ilościowych mierników efektywności finansowej wykazała, że wartości ROA i ROE banków spółdzielczych są wyższe od wartości średnich dla sektora bankowego ogółem. Wyniki te świadczą o stabilności i o umocnieniu się na rynku spółdzielczego sektora bankowego.

Bibliografia

Capiga M. (2002), *Efektywność jako kryterium oceny banku,* Bank, nr 3.
Iwonicz-Drozdowska M. (2005), *Zarządzanie finansowe bankiem*, PWE, Warszawa.
Jaworski W.L., Zawadzka Z. (2006), *Bankowość. Podręcznik akademicki*, Poltext, Warszawa.
Kania E. (2009), *Porównanie spółdzielczych grup bankowych w Polsce pod względem stabilności finansowej banków zrzeszonych*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 548, Szczecin.
Mikołajczak R. (2009), *Stabilność spółdzielczego sektora bankowego na tle systemu bankowego*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 548, Szczecin.
Mleczko U. (2009), *Wpływ procesów fuzji i przejęć na poziom koncentracji w spółdzielczym sektorze bankowym*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego nr 548, Szczecin.
Pietraszkiewicz K. (2005), *Aktualne problemy bankowości spółdzielczej,* w: *Zastosowanie rozwiązań informatycznych w bankach spółdzielczych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. O. Langego we Wrocławiu, Wrocław.
Siudek T. (2006), *Banki spółdzielcze w Polsce w warunkach gospodarki rynkowej. Studium konkurencyjności, efektywności, organizacji, regulacji oraz perspektyw rozwoju*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
Stępień K. (2004), *Konsolidacja a efektywność banków w Polsce*, CeDeWu, Warszawa.
Szambelańczyk J. (2006), *Banki spółdzielcze w Polsce w procesach zmian systemowych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań.
KNF (2009), *Informacja o sytuacji banków po pierwszym półroczu 2009 roku*, Warszawa.
NBP, GINB (2000), *Sytuacja finansowa banków w 1999 r. Synteza*, Warszawa.
NBP, GINB (2005), *Sytuacja finansowa banków w 2004 r. Synteza*, Warszawa.

EFFICIENCY OF THE CO-OPERATIVE BANKING SECTOR IN POLAND IN THE YEARS 1999-2009

Summary

The article attempts to assess the financial effectiveness of co-operative banks. The author presents the contribution of cooperative banks in the banking system in Poland and analyzes the financial performance of cooperative banks in the years 1999-2009. Used for the analysis the basic quantitative measure such as the value of the total balance sheet, value of the gross, the effectiveness of the employment rate, the rate of return on assets and return on equity.